
مبانی کلامی امامیه در تفسیر قرآن
(با رویکرد نقادانه به آرای ذهبی، عسّال و رومی)

دکتر علی راد

انتشارات سخن، تهران

سرشناسه	: راد، علی
عنوان و نام پدیدآور	: مبانی کلامی امامیه در تفسیر قرآن: با رویکرد نقادانه به آرای ذهابی، عسّال و رومی / علی راد
مشخصات نشر	: تهران: سخن، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری	: ۴۵۶ ص.
شابک	: 978-964-372-524-2
وضعیت فهرست‌نویسی	: قیفا.
موضوع	: تفاسیر شیعه.
موضوع	: کلام شیعه امامیه.
رده‌بندی کنگره	: BP۹۸/۱۷۰۲ ۱۳۹۰
رده‌بندی دیوبی	: ۲۹۷/۱۷۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۴۹۵۰۵۳

انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه،

خیابان وحید نظری، شماره ۴۸

♦

مبانی کلامی امامیه در تفسیر قرآن

(با رویکرد نقادانه به آرای ذهبی، عسکری و رومی)

دکتر علی راد

عضو هیئت علمی دانشکده علوم حدیث

چاپ اول: ۱۳۹۰

حروفنگاری و صفحه‌آرایی: سینانگار

لینوگرافی: صدف ۸۸۸۳۰۵۳۳

چاپ: گلرنگ یکتا

صحافی: حقیقت

تیراژ: ۲۲۰۰ نسخه

همه حقوق محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۳۷۲-۵۲۴-۲-۲ ISBN 978-964-372-524-2

♦

مرکز پخش: انتشارات علمی، خیابان انقلاب، مقابل در بزرگ دانشگاه تهران،

شماره ۱۲۲۴، تلفن ۶۶۴۶۰۶۶۷، ۶۶۴۶۵۹۷۰

فهرست مطالب

۱۵	سخن آغازین
۲۰	تقدیر و تشکر
۲۱	بخش اول: نظریه تفسیری
۲۲	فصل اول: مفهوم نظریه تفسیری
۲۲	مقدمه
۲۵	یک. نظریه تفسیری: اجتهادی یا تقلیدی
۲۷	دو. اکتشاف نظریه تفسیری
۲۷	الف) منابع
۲۸	ب) شیوه
۲۹	سه. مؤلفه‌های نظریه تفسیری
۲۹	۱. مبانی
۳۲	۲. منابع
۳۳	مدلهای منابع تفسیر
۳۴	الف) منابع نقلی، عقلی و شهودی
۳۴	ب) منابع پایه و تابع
۳۵	ج) منابع متن‌شناسی و پیشامتن‌شناسی

۳۷	۳. روش
۴۱	۴. قلمرو
۴۶	۵. داوری
۴۷	فصل دوم: نظریه تفسیر اجتهادی امامیه
۴۷	درآمد
۵۲	گفتار اول: مفسران قدمای امامیه از حوزه بغداد
۵۲	شیخ مفید (ت ۴۱۳ ق)
۵۸	سید مرتضی (ت ۴۳۶ ق)
۶۰	شیخ طوسی (ت ۴۶۰ ق)
۶۴	گفتار دوم: مفسران معاصر امامیه از حوزه نجف و قم
۶۵	علامه طباطبائی (ت ۱۴۰۲ ق)
۶۵	امام خمینی (ت ۱۴۱۰ ق)
۶۶	آیت الله خویی (ت ۱۴۱۳ ق)
۶۷	آیت الله جوادی آملی
۷۱	بخش دوم: مبانی کلامی عام امامیه در تفسیر قرآن
۷۲	درآمد
۷۳	یک. مبانی تفسیر در مطالعات تفسیر پژوهی
۷۳	دو. مبانی تفسیر در بررسیهای انتقادی
۷۵	سه. مبانی کلامی تفسیر
۷۵	تعریف
۷۶	خاستگاه
۷۸	انواع
۸۱	فصل اول: مبنای ناظر به موجد قرآن

۸۱	الاهی بودن قرآن
۸۵	فصل دوم: مبانی ناظر به متن قرآن
۸۵	یک. کلامی-گفتاری بودن قرآن
۸۸	دو. فهم‌پذیری قرآن
۸۹	رابطه فهم و تفسیر
۹۰	ادله امکان فهم قرآن
۹۴	نقد انگاره انکار امکان فهم قرآن
۹۷	سه. نیازمندی قرآن به تفسیر
۹۹	۱. نظریه‌های معاصر در باب نیازمندی قرآن به تفسیر
۱۰۲	۲. دامنه نیازمندی قرآن به تفسیر
۱۰۴	۳. مفسران امامیه و نظریه نسبیت نیازمندی قرآن به تفسیر
۱۰۴	چهار. جامعیت قرآن
۱۰۸	پنج. جاودانگی و جهانی بودن قرآن
۱۱۱	دلیل قرآنی
۱۱۳	دلیل روایی
۱۱۴	دلیل عقلی
۱۱۵	شش. هدایتی بودن تمام قرآن
۱۲۱	۱. نسخ
۱۲۸	۲. سبب نزول
۱۳۰	هفت. اعجازمندی قرآن
۱۳۴	هشت. تنوع زبانی قرآن
۱۳۷	نظریه‌های زبان قرآن
۱۴۳	نه. واقع‌نمایی در قصص و تمثیلات
۱۴۴	الف) قصه

۱۵۲	ب) مثل و تمثیل
۱۵۷	ده. چندمعنایی
۱۵۸	مبانی کلامی چندمعنایی
۱۵۹	۱. تأثیر ویژگیهای مؤلف قرآن (خداوند) در چندمعنایی
۱۶۰	۲. تأثیر ویژگیهای مخاطب قرآن در چندمعنایی
۱۶۲	۳. تأثیر جامعیت در چندمعنایی
۱۶۲	یازده. تحریف ناپذیری قرآن
۱۶۶	ادله تحریف ناپذیری قرآن
۱۷۵	دوازده. مؤلف محوری در چارچوب دلالت متن
۱۷۸	فصل سوم: مبانی ناظر به منابع تفسیر
۱۷۸	یک. عقل مداری
۱۸۲	۱. عقل به معنای قوه مستقل در ادراک حسن و قبح و تشریع حکم
۱۸۶	۲. عقل به معنای ادراک نظری و قوه تأویل بخشی به ظواهر
۱۸۸	۳. تأثیر عقل عملی در فهم قرآن
۱۹۳	دو. حُجَّتِ سَنَتِ پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)
۱۹۹	بخش سوم: مبانی کلامی خاص امامیه در تفسیر قرآن
۲۰۰	درآمد
۲۰۵	مبنای یکم: عصمت امامان شیعه
۲۰۶	عصمت عملی
۲۰۷	عصمت علمی
۲۱۰	مبنای دوم: عترت؛ وارثان برگزیده قرآن
۲۱۱	یک. دلیل نقلی
۲۱۳	اول. روایات تفسیری آیه وراثت کتاب

الف) نفی و ابطال انگاره عمومیت وارثان برگزیده قرآن.....	۲۱۶
ب) تطبیق انحصاری وارثان برگزیده قرآن بر عترت نبوی.....	۲۲۲
ج) نشانه‌های وارثان قرآن.....	۲۲۴
دوم. اجماع مفسران امامیه بر انحصار وارثان برگزیده قرآن در عترت.....	۲۳۵
الف) تفسیر آیه وراثت کتاب بر پایه تفاسیر امامیه.....	۲۳۷
ب) جلوه‌هایی تاریخی از تجلی دانش وارثان قرآن.....	۲۵۸
دو. دلیل عقلی.....	۲۶۳
مبنای سوم: جامعیت غیر استقلالی قرآن.....	۲۷۴
عترت و جامعیت قرآن.....	۲۷۵
ادله نظری.....	۲۷۹
ادله نقلی.....	۲۸۲
جلوه‌هایی از دانش عترت در تبیین جامعیت قرآن.....	۲۹۱
۱. اصل آزادی انسان گم شده.....	۲۹۱
۲. تعیین کم‌ترین زمان حمل.....	۲۹۳
۳. قطع دست سارق از مفصل انگشت‌ها.....	۲۹۴
۴. بی‌ثمر بودن ایمان حاصل از خوف عذاب.....	۲۹۵
بخش چهارم: تأثیر مبانی کلامی خاص امامیه در تفسیر.....	۲۹۷
اشاره.....	۲۹۸
فصل اول: تأثیر مبانی کلامی در منابع تفسیری.....	۳۰۰
مقدمه.....	۳۰۰
قرآن و منابع تفسیر.....	۳۰۱
طبقه‌بندی منابع تفسیر.....	۳۰۳
مدل معیار مفسران امامیه در منابع تفسیر.....	۳۰۴

۳۰۴	اعتبار بخشی مبانی کلامی امامیه به سنت اهل بیت ^ع
۳۰۸	فصل دوم: تأثیر مبانی کلامی در روش تفسیری
۳۰۸	اشاره
۳۰۹	تأثیر مبانی کلامی در التزام به روش تفسیری عترت
۳۱۱	شاخصه‌های روش تفسیری عترت
۳۱۲	شاخصه اول: تفسیر قرآن به قرآن
۳۱۵	نمونه‌های تفسیر قرآن به قرآن در روایات اهل بیت ^ع
۳۲۴	شاخصه دوم: توجه به قلمروهای فرائفسیری فهم قرآن
۳۳۵	فصل سوم: تأثیر مبانی کلامی در داوری تفسیری
۳۳۵	اشاره
۳۳۵	الف) معیارهای داوری محتوایی تفسیر
۳۳۵	۱. عدم مخالفت با کلیت و روح قرآن
۳۳۶	۲. عدم مخالفت با عقل
۳۳۷	۳. تناسب با سیاق و هدف نزول قرآن
۳۳۸	ب) معیارهای داوری صوری تفسیر
۳۳۸	۱. پایبندی به روش تفسیری قرآن به قرآن در هر گرایش تفسیری
۳۳۸	۲. تفکیک قلمروهای فهم قرآن از همدیگر
۳۴۱	بخش پنجم: نقد و بررسی آراء منتقدان مبانی کلامی تفسیر امامیه
۳۴۲	فصل اول: نقد مبانی کلامی تفسیر امامیه در آثار نویسندگان اهل سنت
۳۴۲	اشاره
۳۴۶	آشنایی با منتقدان معاصر تفسیر امامیه
۳۴۶	یک. ذهبی
۳۴۸	دو. عسّال

۳۵۰	سه. رومی
۳۵۲	فصل دوم: اشکالات و پاسخ‌ها
۳۵۲	اشاره
۳۵۲	اشکال اول: فهم قرآن در انحصار عترت نبوی
۳۵۴	۱. ملازمه تفویض شریعت به امامان با تفسیر قرآن
۳۵۵	پاسخ
۳۵۸	۲. تناقض با مسخ امام علی ^۴
۳۵۹	پاسخ
۳۶۳	۳. تناقض با قرآن
۳۶۴	پاسخ
۳۶۶	۴. تناقض با عقل
۳۶۶	پاسخ
۳۶۷	۵. تناقض با واقعیت تاریخی
۳۶۸	پاسخ
۳۷۰	اشکال دوم: عدم اعتبار قول صحابه
۳۷۳	پاسخ
۳۷۶	اشکال سوم: اعتقاد شیعه به تحریف قرآن
۳۷۶	۱. تحریف قرآن، نظریه اجماعی شیعه
۳۷۶	پاسخ
۳۷۸	۲. تواتر روایات تحریف قرآن
۳۷۸	پاسخ
۳۷۹	۳. دلالت روایات کافی بر تحریف قرآن
۳۸۰	پاسخ
۳۸۹	۴. تفاسیر مأثور و محدث نوری، شاهدان تحریف قرآن

۳۸۹	پاسخ
۳۹۳	۵. روایات نقصان قرآن در تفاسیر مأثور امامیه
۳۹۳	پاسخ
۳۹۶	۶. عدم اعتماد شیعه به قرآن مرسوم
۳۹۷	پاسخ
۳۹۷	۷. تقیه و تحریف
۳۹۷	پاسخ
۴۰۰	اشکال چهارم. اعتزال‌گرایی عقلی امامیه در تفسیر
۴۰۰	پاسخ
۴۰۱	۱. تأثیر‌پذیری امامیه از معتزله
۴۰۳	۲. تفسیر خلاف ظاهر آیات
۴۰۴	اشکال پنجم. تأویل باطن، جری و تطبیق آیات بر امامت
۴۰۷	پاسخ
۴۱۱	اشکال ششم. نفوذ اسرائیلیات و احادیث موضوعه در تفاسیر امامیه
۴۱۶	پاسخ
۴۲۰	اشکال هفتم. سوء استفاده از مبهمات و اسباب نزول
۴۲۱	پاسخ
۴۲۳	نتایج
۴۲۴	پیشنهاده‌ها
۴۲۵	کتابنامه
۴۴۵	فهرست آیات قرآنی

سخن آغازین

علی^۳... فَإِنَّهُ يَنَادِي مُنَادٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنَا إِنَّ كُلَّ خَارِبٍ مُبْتَلَىٰ فِي خَزَائِهِ وَعَاقِبَتُهُ عَلَيْهِ غَيْرَ خَزَائِهِ الْقُرْآنُ فَكُونُوا مِنْ خَزَائِهِ وَأَتَابِعِيهِ

امام علی^۴ می فرماید: «... روز قیامت نداکننده‌ای ندا می دهد: «آگاه باشید هر کشت‌کاری در عاقبتِ عمل و کشته خود گرفتار است مگر کشت‌کاران قرآن، پس شما از کشت‌کنندگان و پیروان آن باشید.»

الف) در اندیشه اسلامی، قرآن همانند یک متن عادی نیست که بتوان با هر پیش‌فرضی آن را فهمید یا خالی از هر مبانی تفسیرش نمود، بلکه برای فهم درست و عمیق قرآن، داشتن مبانی عقلی و اعتقادی صحیح برای انتخاب مصادر، روش و ابزارهای تفسیر ضروری است، به گونه‌ای که اگر مفسری فاقد چنین مبانی باشد، به همان نسبت برداشت او از مقاصد قرآن دچار کاستی و خطا خواهد بود. همچنین پذیرش یا رد هریک از این مبانی، در اعتبار و کمال تفسیر وی تأثیرگذار است. لذا مفسر در ابتدا باید دیدگاه خود را نسبت به «مبانی تفسیر» مشخص سازد و سپس در چارچوب آنها به تلاش تفسیری بپردازد. عمده اختلاف نظر مفسران نیز به تفاوت مبانی تفسیری آنان برمی‌گردد؛ البته تعصبات مذهبی، سیاسی، و ذهنیت‌های خودساخته افراد نیز در این میدان بی‌تأثیر نبوده است. آنچه از چهره درهم‌کشیده تفاسیر فریقین نسبت به یکدیگر

مشاهده می‌شود، ریشه در همین تأثرات مذهبی و مبانی اختلافی آنان در تفسیر دارد. از این رو ضروری است مفسران مذاهب اسلامی، پیش از تفسیر، نسبت به حقیقت تفسیر، پیش‌فرض‌ها و لوازم آن اندیشه کنند و نظام تفسیری خود را در قالب «نظریه تفسیری» استوار سازند. این مهم را متخصصان و بزرگان هر مکتب یا مذهب، با استناد به منابع علمی آن انجام می‌دهند و ابعاد نظریه تفسیری‌شان را در ابعاد گوناگون تبیین می‌کنند و آن را مبنای خود و دیگران در توصیف و نقد نظریه خویش قرار می‌دهند. این قاعده در تمامی مکاتب فکری مقبول متفکران حوزه علوم اسلامی و انسانی است. از این رو، در مطالعات انتقادی، آشنایی دقیق ناقد با نظریه مقبول طرف مقابل اهمیتی مضاعف دارد و باید در چارچوب نظریه به نقد و بررسی دیدگاه مقابل پردازد. طرح پرسش‌هایی درست درباره هویت دانشی تفسیر، مبانی، منابع، هدف، قواعد، قلمرو، روشمندی، داوری، ... و یافتن پاسخی مناسب به آنها در تبیین نظریه تفسیری ضروری و مفید است. پاسخ‌ها می‌توانند از پیش‌فرض‌های کلامی، تاریخی و ادبی مفسر تأثیر بپذیرند. مبانی تفسیر، به دلیل تأثیرگذاری در نوع نظریه تفسیری و نتایج کاربردی تفسیر، از جمله «مؤلفه‌های اساسی» نظریه تفسیری هستند. مبانی تفسیر، مجموعه باورهای اعتقادی، کلامی، زبان‌شناختی، روش‌شناختی، تاریخی و علمی مفسر نسبت به متن، ماتن و عناصر اساسی دخیل در تفسیر است که با مبنا قرار دادن آنها به تفسیر قرآن می‌پردازد. مبانی تفسیر را می‌توان به شکل «برون‌متنی-درون‌متنی»، «نظری و کاربردی» و «صدوری-دلالی» تقسیم کرد. در میان مبانی تفسیری، مبانی کلامی، نقش مهمی در تمایز یک نظریه از دیگر نظریات تفسیری دارد. مقصود از مبانی کلامی تفسیر، مجموعه پیش‌فرض‌های مفسر نسبت به ماتن و مؤلف قرآن، ویژگی‌های فرا بشری متن قرآن، ضوابط، منابع، و روش معتبر فهم و تفسیر قرآن است که باید پیش از اقدام به عمل تفسیر، درباره آنها اتخاذ مبنا کند و در هنگام عمل تفسیر مقید به رعایت آنها باشد. خلاصه مهم و اصلی که در تفسیر امامیه به چشم می‌خورد عدم تنقیح مبانی کلامی امامیه در تفسیر و طبقه‌بندی منطقی آنها از سوی مفسران امامیه است، هرچند که این مبانی

ملحوظ آنان بوده است لکن تاکنون در مبحث یا اثری مستقل پژوهش نشده است.

ب) تفسیر امامیه یکی از جریان‌های قرآن‌پژوهی جهان اسلام به‌شمار می‌آید و پیشینه‌ای کهن در اندیشه اسلامی دارد، از این رو مفسران امامیه با تکیه بر سنت معصومان و ادله عقلی، نظریه تفسیری منسجم و روشمندی را در آثار خود ارائه کرده‌اند. مقصود از نظریه تفسیری امامیه، مؤلفه‌های بنیادی دانش تفسیر در مذهب امامیه است. توجه به این مؤلفه‌ها نقش اساسی در تصویر مفهوم تفسیر نزد مفسران امامیه دارد. صحت هر تفسیری تابع اعتبار همین مؤلفه‌ها و رعایت آنها هنگام تفسیر از سوی مفسر است. این نظریه با تکیه بر عملکرد و تعاریف مفسران قدیم و معاصر قابل استخراج است. توجه به نظریه تفسیری مفسران قدمای امامیه، به‌ویژه چهار قرن نخست هجری و دوره معاصر، در بررسی سیر تکون و تطور تاریخی آن ضروری است، لکن اطلاعات کارآمد و سودمند از تفاسیر اجتهادی چهار قرن نخست هجری، که بتوان از لایه‌لای آنها نظریه‌ای را استخراج کرد، بسیار محدود و دشوار یاب است؛ تعدادی تفسیر مأثور از این دوره در اختیار داریم که افزون بر اشکالات سندی و محتوایی، به دلیل روایی بودن محض، چندان مددکار در تبیین نظریه تفسیری امامیه نیستند، هرچند تکرر تفاسیر مأثور این دوره، خود می‌تواند نشانه غلبه شاخص اثرگرایی در نظریه تفسیری امامیه به‌شمار آید. از این رو، شاخصه‌های نظریه تفسیری امامیه، با بررسی تفاسیر اجتهادی و آثار قرآنی بزرگان این مکتب قابل بازیابی است. شایان ذکر است که در تبیین نظریه تفسیری قدمای امامیه، قرن چهارم اهمیت خاصی دارد. در این قرن آثار قرآن‌پژوهی امامیه با رویکرد اجتهادی در حوزه بغداد ظهور یافت و در این میان آراء و اندیشه‌های سه شخصیت برجسته شیعی یعنی شیخ مفید، شیخ طوسی و سید مرتضی به عنوان نظریه امامیه در بغداد مطرح گردید و بر اندیشه‌های دانشوران پسین امامیه تأثیر گذاشت. بررسی دیدگاه تفسیری این سه بزرگ از دانشوران امامی به عنوان معیاری تاریخی برای کشف و سنجش نظریه تفسیری دوره قدمای امامیه ضروری است. هرچند قدمای امامیه تعریف ساختاری و جامعی از تفسیر ارائه نکرده‌اند لکن مبانی نظری و کاربردی امامیه در تفسیر

ملحوظ آنان بوده است. در دوره معاصر نظریه تفسیری امامیه تکامل و انسجام یافت و در برخی از مؤلفه‌های آن میان قرآن پژوهان تنوع نظر پیدا شد. متأسفانه، به رغم کوششها و پژوهشهای سامان یافته در تفسیر پژوهی شیعی، تاکنون نظریه تفسیری امامیه به شکل دقیق و جامعی استخراج نشده، و این امر مهمی است که از دید قرآن پژوهان شیعی معاصر مغفول مانده و زمینه را برای خرده‌گیری مخالفان این مذهب فراهم آورده است. کتابهای تفسیر پژوهی بیشتر به تاریخ تفسیر، معرفی کتابهای تفسیری، مفسران و روش‌شناسی تفاسیر آنان پرداخته‌اند و رویکرد نظریه‌شناسی در آنها چندان مد نظر نبوده است.

ج) مسأله اصلی پژوهش حاضر در گام نخست اکتشاف، طبقه‌بندی، تبیین مبانی کلامی امامیه، و در گام بعدی تبیین تأثیر این مبانی در دیگر مؤلفه‌های نظریه تفسیری امامیه و پاسخ به اشکالاتی است که علیه این مبانی از سوی منتقدان مطرح شده است. پیش فرض نگارنده چنین بودم است که مبانی کلامی امامیه به دو قسم عام و خاص قابل تقسیم است. مبانی عام، اصول مشترک امامیه با دیگر مذاهب اسلامی در تفسیر است و نوعی وحدت نظر بین امامیه و دیگر مذاهب در این قسم از مبانی وجود دارد. مبانی خاص، اصول اختصاصی امامیه در تفسیر قرآن است که وجه تمایز امامیه از دیگر مذاهب اسلامی در تفسیر است. مبانی کلامی امامیه در مؤلفه‌های منبع، روش و داوری تفسیر تأثیرگذار است. به سخن دیگر، مبانی کلامی در اعتبار و توسعه و تضییق منابع تفسیر، رعایت ویژگی خاص در روش تفسیر و اعتبارسنجی آراء تفسیری تأثیر مستقیم دارند. سنت اهل بیت، منبع ویژه مفسران امامیه در تفسیر قرآن است. حجّیت این منبع مبتنی بر آیات قرآن، روایات نبوی و دلیل عقل در دانش کلام به اثبات رسیده است. قرآن محوری و عترت‌مداری ویژگی خاص روش تفسیری امامیه در تحصیل مراد جدی آیات است و رعایت آن در هر گرایش تفسیری الزامی و مورد تأکید مفسران مبنّاگرایی امامیه است. این ویژگی بدین معناست که فهم مفسران (با هر گرایش و رویکرد تفسیری) نباید با داده‌های سنت معصومان و کلیت روح و هدف قرآن در تخالف و تنافی باشد. نگره

کلامی عصمت و اصالت قرآن و سنت و لزوم عرضه فهم غیر معصوم به کتاب و سنت، دلیل شیعه در التزام به این ویژگی خاص در تفسیر است. دیدگاههای مخالفان تفسیر امامیه از دو منظر منهجی و محتوایی قابل نقد است. ناقدان تفسیر امامیه با استقرایی ناقص به معدود روایات تفسیری فاقد اعتبار، تمسک بسته و آن را به کل تفسیر امامیه تعمیم داده‌اند. بیشتر نقدها و شبهات ریشه در اختلافات کهن کلامی امامیه و سنی دارد و ناشی از فقدان درک درست مخالفان از مبانی کلامی امامیه در تفسیر قرآن است.

(د) پژوهش حاضر بر پایه احساس نیاز در دو عرصه ذیل انجام شده است:

۱. ضرورت شناسایی و بسط منطقی و روشمند مبانی کلامی امامیه در تفسیر.

۲. شناسایی نقدهای مخالفان مبانی کلامی امامیه در تفسیر و پاسخ به آنها.

در راستای تحقق این اهداف، مشکلات عمده‌ای چون تشتت و پراکندگی منابع پژوهشی و عدم تنقیح و تبیین مستقل مبانی کلامی امامیه از سوی مفسران شیعی فرارو بود. قرآن پژوهان شیعی این مبانی را مغروض گرفته و در حد پیش فرضها در تفسیر تلقی کرده‌اند. همچنین تاکنون، در پاسخ به این نیازها پژوهشی مستقل با رویکرد تحلیلی-انتقادی در حوزه مبانی کلامی امامیه در تفسیر سامان نیافته بود. امیدوارم به امداد الهی، پژوهش حاضر در این مسیر موفق بوده باشد، هرچند که آن را خالی از کاستی نمی‌دانم. از آنجا که مسأله این پژوهش موضوعی میان‌رشته‌ای در تفسیر و کلام است، نتایج آن در مطالعات تطبیقی دانش تفسیر و کلام اسلامی سودمند خواهد بود. با توجه به شیوع شبهات کلامی علیه مبانی اعتقادی امامیه از سوی وهابی‌ها و سلفی‌ها، بخش نقد آرای مخالف اهمیت‌ی خاص در بررسی مسائل خلافت امامیه و اهل سنت در مبانی کلامی تفسیر را دارد.

(ح) کتاب از پنج بخش اصلی سامان یافته است. در بخش اول به تبیین مفهوم نظریه تفسیری و شاخصه‌های نظریه تفسیری امامیه پرداخته شده است. بخش دوم به مبانی کلامی عام و بخش سوم به مبانی کلامی خاص امامیه در تفسیر اختصاص یافته است. بخش چهارم، به ترتیب، در سه فصل، به تأثیر مبانی کلامی خاص امامیه در سه مؤلفه

منبع، روش و داوری تفسیری می‌پردازد. دو فصل بخش پنجم به نقد و بررسی آراء منتقدان مبانی کلامی تفسیر امامیه اختصاص دارد؛ در فصل اول به آشنایی اجمالی با منتقدان و فصل دوم به تقریر و پاسخ اشکالات آنان علیه مبانی کلامی امامیه در تفسیر پرداخته‌ایم.

تقدیر و تشکر

در پایان به رسم ادب، از تلاشهای بی دریغ استادان گرانمایه‌ام، که سالیانی چند از خرمین دانش و ادب ایشان بهره بردم، سپاسگزارم؛ به‌ویژه از ترغیب و توجه استاد فرزانه جناب حجة الاسلام والمسلمین دکتر مهدوی راد، برای نشر این اثر بسیار متشکرم. از آقای علمی، مدیر محترم انتشارات سخن، که زمینه چاپ این کتاب را فراهم ساختند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

بدون شک، سامان یافتن این پژوهش بدون همراهی و شکیبایی همسر و فرزندانم میسر نمی‌شد. از یکایک ایشان که همراه سختی‌های مسیر دانش‌اندوزی بنده را تحمل می‌کنند، ممنونم.

از خداوند مهربان برای همه این عزیزان نیک‌نامی در این سرا و سعادت‌مندی در سرای باقی را خواهانم.

بمنه و کرمه

قم المقدسه، نیمه شعبان ۱۴۳۲

علی راد